

STUDIERESA TILL LETTLAND

26-29 OKTOBER 2014

RESERAPPORT

Folk och Försvar vill öka kunskapen om och förståelsen för olika länders säkerhetspolitik. Därför genomför vi årligen två studieresor med deltagare från våra medlemsorganisationer, politiska partier, myndigheter och media. Under de senaste åren har resorna gått till bland annat Egypten och Israel, Turkiet, Polen och Litauen och Storbritannien.

Hösten 2014 gick resan till Riga. I denna rapport samlar vi delegationens intryck från resan.

Innehållsförteckning

Inledning.....	3
Sammanfattning.....	4
Historiska aspekter och det inrikespolitiska läget	5
Historiska aspekter	5
Samhället idag	5
Inrikespolitiska läget.....	6
Försvars- och säkerhetspolitik.....	7
Allmän utveckling	7
Rysk inverkan på Lettland	7
Lettlands förhållande till USA.....	8
Nato	8
EU	9
Norden.....	9
Baltiska staterna.....	9
FN	9
Slutsatser	9
Regional säkerhet och internationella samarbeten.....	10
Allmänna synpunkter	10
EU, Nato, och USA	11
Slutsatser	11
Ekonomisk utveckling, ekonomisk politik och energisäkerhet.....	12
Lettland försvarade sin valuta och bytte till Euro	12
Den realekonomiska utvecklingen	12
Arbetsmarknad och levnadsvillkor	13
Fortsatt tillväxt, men kanske mer i linje med Europa framöver	13
PROGRAM	15
Deltagare studieresa till Riga 141026–141029	20

Inledning

Lettland är ett litet land, med gränser mot både hav och land. Den stora grannen Ryssland gör sig ständigt påmind, både i de möten och i de diskussioner vi haft, men även i den inrikespolitiska vardagen. Baltikum är inte en enhet och Lettland är i sig ett unikt land med en egen språklig och kulturell historia. Det finns en stor tilltro till USA, Nato och EU och den 1 januari 2014 blev Lettland medlem i eurosamarbetet. Men försämringen av det säkerhetspolitiska läget i Östersjöområdet har starkt påverkat Lettland och i dag är relationen till framför allt Ryssland väldigt ansträngd.

Syftet med resan var att få bättre inblick i och förståelse för vad som driver de inrikes- och utrikespolitiska prioriteringarna.

Programmet innehöll möten med organisationer och departement, besök på Ockupationsmuseet samt möte med den svenska ambassaden. (Programmet i sin helhet återfinns sist i rapporten.)

Folk och Försvar vill främja möten och diskussion mellan människor. En styrka med våra studieresor är blandningen av intresseområden samt yrkes- och organisationsbakgrunder. Det bidrar till givande diskussioner med breda perspektiv, vilket vi värdesätter högt. Deltagarna på den här studieresan bidrog i mycket stor utsträckning till att lyfta fram ett brett spektrum av frågor och infallsvinklar samt inte minst en god stämning.

I början av studieresan delades deltagarna in i grupper med uppgiften att bevaka olika ämnesområden under resans gång. Följande reserapport redovisar deltagarnas intryck och iakttagelser under resan.

I utformandet och genomförandet av resan har Folk och Försvar haft ett mycket värdefullt samarbete med Sveriges ambassad i Riga. Vi vill framföra ett stort tack till ambassadör Henrik Landerholm, förste ambassadsekreterare Carola Tham, försvarsattaché Jim Hallander samt Olga Rekupa med kollegor. Studieresan var inte så lång men tack vare deras hjälp blev programmet välmatat med många intressanta möten och perspektiv.

Lena Bartholdson
Generalsekreterare Folk och Försvar

Sammanfattning

Lettland är ett land starkt definierat av sin historia. Krig, ockupation och förtryck har satt sin prägel på landet och dess politik. Efter frigörelsen från Sovjetunionen 1991 har Lettlands politik varit helt inriktad västerut. Natomedlemskapet och inträdet i EU 2004 har stärkt landets "europeiska" prägel och utgör nu fundamentet i landets utrikes- och säkerhetspolitik.

Lettland är en parlamentarisk demokrati med en förhållandevis stabil inrikespolitisk situation. Den 27 november 2013 avgick dock premiärminister Valdis Dombrovskis som en konsekvens av den takkollaps som inträffade på ett köpcentrum i Riga vilket kostade 52 människor livet. I valet hösten 2014 fanns det tre klara vinnare, partierna "Harmony", "Unity" och "Union of Greens and Farmers". Harmony är ett parti som primärt har sin väljarbas i den ryskspråkiga minoriteten och ses allmänt som ett proryskt parti, vilket inneburit att partiet aldrig kunnat ingå i en regering.

Lettland står inför en rad utmaningar idag. Landet drabbades väldigt hårt av finanskrisen 2008 och tvingades söka nödlån hos IMF. Regeringens svar på krisen blev hårda åtstramningar och frysta (eller sänkta) löner. Trots de kraftiga nedskärningarna lyckades regeringen bli omvald vilket, i en europeisk kontext, får anses tämligen unikt. Ekonomin har förbättrats och den 1 januari 2014 gick Lettland med i Eurosamarbetet.

En ständigt återkommande fråga under vår vistelse var minoritetsfrågan. Idag har Lettland en ryskspråkig minoritet som utgör en bit över 30 procent av befolkningen. Det ses i sig inte som ett direkt hot, men är en faktor som man behöver ta hänsyn till. Ett parallellt medialandskap har växt fram där etniska letter konsumerar lettisk media medan de ryskspråkiga i högre utsträckning följer rysk media. Rysslands annektering av Krim och det efterföljande inbördeskriget i Ukraina har fört upp den ryskspråkiga minoriteten ännu högre på den lettiska dagordningen, men några separatistiska tendenser går i dagsläget ej att finna. Samtidigt kan man konstatera att ryskspråkiga personer med lettiska pass lämnat Lettland i högre utsträckning de senaste åren. En annan fråga som togs upp är det faktum att cirka 15 procent av befolkningen (främst ryskspråkiga) är "icke-medborgare" och saknar rösträtt. De har heller inte rätt att arbeta inom den statliga sektorn. Lettlands medborgarlagar är något som kommit att kritiserats av bland annat EU och OSSE.

Lettlands relationer till omvärlden kan närmast beskrivas med tre ord; USA, Nato och EU. Just relationen till USA ses som särskilt viktig och betonades vid flera tillfällen. För Lettland var det viktigt att så fort som möjligt gå med i Nato och EU och sågs som något självklart av både politiker och allmänhet. Gällande Nato kunde man ana en viss osäkerhet vad gäller organisationens försvarsgarantier något som också underströks av Lettlands USA-fokusering. Resultatet av Natomötet i Wales blev att USA börjar rotera trupper till Baltikum. Detta togs emot med entusiasm av Lettland även om man hellre hade sett en permanent basering av amerikansk personal på Lettiskt territorium.

Relationen till Ryssland har nått en bottennivå efter Krimkrisen och det pågående kriget i Ukraina. Idag har man endast ett "tekniskt samarbete" (ex gränsövervakning) och inte mycket tyder på att länderas relation kommer förbättras i närtid.

Fredrik Müller-Hansen, december 2014

Historiska aspekter och det inrikespolitiska läget

Författare: Stefan Klawitter, Peter Lundberg och Jörgen Andersson

Ämnesområden: Landets historia, etnicitet och minoritetsgrupper, inrikespolitik

Historiska aspekter

Det första kända baltiska folket bedrev före Kristi födelse handel med bärnsten till Medelhavsområdet. Riga grundades 1201 av tyska korsorden. Under lång tid styrdes Lettland av främmande regimer. I mer än 1 000 år har i tur och ordning tyskar, polacker, svenskar och slutligen ryssar haft makten i området, som först på 1800-talet började kallas Lettland.

Lettlands första självständighetsperiod påbörjades i och med första världskrigets slutskede 1918 och krossades genom den sovjetiska ockupation 1939-1940. Efter Sovjets första ockupation kom tyskarna 1941 och var kvar fram till 1945 varefter Sovjet ånyo ockuperade landet. År 1991 (augusti) blev landet självständigt igen och har bara drygt 40 år som självständig nation.

Samhället idag

Lettland är en ung nation som tycks leta sig fram till hur landet skall förhålla sig såväl inrikes- som utrikespolitiskt. Ockupationerna har präglat och påverkar än idag Lettland. Den svenska tiden benämns som *den goda tiden* och den senast sovjetiska var mycket nedbrytande.

Lettlands befolkning har kontinuerligt minskat efter självständigheten 1991 och i maj 2014 var man precis under 2 miljoner. Av dessa är ca 65 % letter och en stor rysktalande minoritet utgör ca 35 % av befolkningen. Diversearbetare, medicinsk personal och rysktalande personer med lettiskt pass har i en större omfattning lämnat landet de senaste åren.

Samspelet mellan etniska letter och den rysktalande minoriteten tycks för en utomstående vara komplicerat, exempelvis är det största partiet i Lettland ryssvänligt. Samtidigt finns det ett relativt stort antal (25 %) blandäktenskap och man lever sida vid sida i olika samhällsklasser där det finns både rika och fattiga etniska letter och rysktalande invånare. Å andra sidan är cirka 15 % (siffror på 283000–350000 har nämnts) av befolkningen så kallade "icke-medborgare", huvudsakligen rysktalande som saknar rösträtt och som inte får jobba inom statlig sektor (som kuriosa får de inte ens jobba som brandmän).

Förhållandet med Ryssland benämns som ett dilemma. Som granne till Ryssland kan Lettland inte bortse från, eller "springa bort" från, Ryssland men händelserna i Ukraina har visat att Ryssland inte är att lita på och Lettland letar nu efter ett nytt förhållningssätt till Ryssland. För närvarande är det bilaterala samarbetet neddraget till ett minimum

Embargot mot Ryssland påverkar Lettlands totala export negativt på sammanlagt 3,5 % vilket utgör 0,2 % av BNP, det vill säga en relativt begränsad påverkan jämfört med många andra EU-länder.

Det finns två mediabilder som förmedlas i landet, en på lettiska och en på ryska vilket komplicerar möjligheten att ena befolkningen. En föreläsare uttryckte det som att det är svårt att stoppa den ryska propaganda och ändå förbli en demokrati.

Lettlands förhållande till Ryssland reflekterar till stor del också förhållandet till ryssar i Lettland. Samtidigt som undersökningar visar att ryssar i Baltikum börjar allt mer benämna sig som "balt-

ryssar” i större utsträckning än ”ryss- ryssar” vilket skulle kunna visa på ett mer kritiskt förhållningssätt till Putinadministrationen.

Inrikespolitiska läget

Lettland är idag en parlamentarisk demokrati med ett flerpartisystem. Landets parlament, Saeiman, består av 100 medlemmar som väljs i direkta val vart fjärde år. Presidenten väljs av parlamentet och utser sedan en statsminister vars regering måste godkännas genom en omröstning i Saeiman.

Viktigaste partier med mandat i senaste valet 2014

- Harmonicentern (ryskt populistiskt parti) 24 mandat
- Enhet (centrum- höger parti) 23 mandat
- De grönas och böndernas förbund 21 mandat
- Nationella alliansen allt för Lettland (lettiskt nationalist/populistiskt parti) 17 mandat
- Lettiska regionernas förbund (Lettlands moderater) 8 mandat
- För Lettland från hjärtat (Lettlands icke etniska semiradikal parti) 7 mandat

En journalist som deltog vid studiebesöket menade att valutgången skulle blivit en annan om inte händelserna i Ukraina ägt rum - ryssvänliga partier har tappat mycket och fokus i valet 2014 blev i stor grad säkerhetspolitiskt. Dagens regering är en koalition som består av parti 2-4 ovan, med sammanlagt 61 mandat.

Sedan självständigheten är det kommunistiska partiet förbjudet. Lettland är sedan 2004 medlem i både EU och NATO där USA upplevs som landets viktigaste strategiska partner.

Under Sovjettiden var Riga centrum för handel och teknik. Efter frigörelsen ”försvann” detta beroende med anledning av konkurrensen från omvärlden. Lettland är numera ett litet, ojämnt och fattigt land i EU. Efter Bulgarien och Rumänien är Lettland EU:s fattigaste land (2011). En fjärdedel av befolkningen har stora svårigheter att få inkomsterna att räcka. I Lettland minskade hushållens disponibla inkomst mer än i något annat EU-land 2008–2011, enligt statistikorganet Eurostat. De ekonomiska klyftorna förefaller stora samtidigt som stadslivet i Riga domineras av till synes välbärgade människor.

Försvars- och säkerhetspolitik

Författare: Håkan Sköld, Zebulon Carlander och Stefan Hjort

Ämnesområden: Nato, Ryssland, USA, militära samarbeten, Norden, försvarsplanering

Allmän utveckling

Efter självständigheten 1991 levde lettarna i närvaro av ett upplevt men också reellt säkerhetsunderskott. Egna förband och försvarsstrukturer behövde skapas från grunden. Detta var en lång och kostsam process där behovet av externt stöd var omfattande. Ryssland fanns ständigt närvarande i den lettiska vardagen. Inledningsvis högst påtagligt då de sista ryska förbanden lämnade lettisk mark 1995. Men även fortsatt med tanke på att Lettland har en intern rysktalande minoritet på 350000 personer. Oro och också hot om rysk påverkan till skydd för ryska minoriteter har funnits i bakgrunden under uppbyggnaden av den Lettiska staten. De nordiska länderna samt Storbritannien och USA var tidigt på plats för att bistå med säkerhetsfrämjande stöd. 1994 börjades uppbyggnaden av BALTBAT som var en gemensam FN-bataljon för insatser som delades av Estland Lettland och Litauen. Samtidigt tjänade detta arbete till att skapa grunden för en ny försvarsstruktur.

År 1997 inledde Sverige ett omfattande stöd där materiel och utbildningsinsatser för att överföra brigadmateriel ur IB 77 strukturen. Infanterimateriel fordon och pv-vapen men även luftvärnsförmåga. Men detta svarade inte mot det lettiska behovet av substantiell säkerhet. Inträdet i EU och Nato 2004 var det som på en bred front förankrade Lettland i den västliga samarbets- och säkerhetsstrukturen.

Rysk inverkan på Lettland

För lettarna är Ryssland ständigt närvarande på något sätt. Den stora ryska minoriteten är en faktor som ständigt gör sig påmind och Ryssland upplevs som i ständig strävan att påverka utvecklingen i Lettland. Det kan ske genom politiken men också genom ekonomi, media och handel. Ett av de tydliga "vapnen" för att styra utvecklingen i territorium tidigare tillhört det gamla Sovjetunionen har varit energivapnet. Där håller samtliga baltiska stater på att bygga bort den sårbarheten men Lettland uppgavs fortfarande vara mer sårbart för denna påverkan än de andra två.

En annan tydlig påverkansfaktor är mjuka medel som media, där man upplever att Ryssland tydligt använder "public diplomacy" i syfte att styra utvecklingen i andra länder. Så även i Lettland. Avseende dessa mjuka påverkansmetoder var det flera på lettisk sida som menade att Lettland behövde utveckla sin egen förmåga att möta utomstående påverkan med mjuka medel. Georgienkrisen, men framförallt den ryska inblandningen i det som sker i Ukraina samt annekteringen av Krim, har kraftigt påverkat synen på säkerhet i Lettland. Här är synen att medlemskapet i Nato och i förlängningen USA som motverkar ytterligare aggressiv påverkan från Ryssland. Lettland har antagit den gängse synen på Ryssland efter Ukrainakrisen och brutit alla samarbeten med Ryssland utom diplomatiska och samarbeten som måste fungera som tull och gränsvakt. Lettland anser att sanktionerna måste fortsätta för att öka trycket på Ryssland att vika från den nya aggressiva vägen. De ryska metoderna som använts i Ukraina är något som väcker oro i Lettland. Även de ökade övningsmönstren i Lettlands närhet och de upprepade kränkningarna av andra länders suveränitet är något som man ser med ökad oro på.

Ryssland utgör det enda externa hotet mot Lettland. Den största risken man ser idag är inte en konventionell invasion, som skulle vara grund för att aktivera artikel 5 och mobilisera stöd från Nato-allierade, utan ett händelseförlopp inte olik det i Ukraina. Under toppmötet i Wales uttalade man

från Nato att en cyberattack skulle utlösa ett kollektivt svar från allierade i enlighet med artikel 5. De specifika omständigheterna runt en sådan situation eller vad tröskeln för en cyberattack är förblir obestämt och kommer bedömas från fall till fall. Motsättningarna med den rysktalande minoriteten i landet är stora och lite har gjorts för att integrera dem. Det är en hotbild som har uppmärksammats och visa steg har tagits för att stärka Lettlands förmåga att bekämpa det. Till exempel har hemvärnet (Zemessardze) börjat öva för att strida mot "små gröna män". 2015 är det dags att formulera ett nytt försvarskoncept (som definierar riktlinjerna för att stärka och förbättra försvaret) där förväntan är att mycket fokus kommer vara på hybridkrigföring. Trots vissa rent militära åtgärder är förmågan att effektivt hantera hybridkrigföring liten. Fokus ligger i hög grad på den militära aspekten men man negligerar de första faserna som involverar "människor i jeans". Den försvars- och säkerhetspolitiska diskussionen har inte hunnit anpassa sig till den reella hotbilden.

Lettlands förhållande till USA

När Lettland återtog sin självständighet fanns det tidigt en stor amerikansk närvaro i landet. USA anses vara en strategisk partner och är Lettlands viktigaste bilaterala relation. Även om det är NATO:s artikel 5 man förlitar sig på som försvar mot en attack är USA den främsta säkerhetsgarantin. Förväntningarna är låga att tyska eller franska soldater skulle dö för lettisk självständighet. Med det sagt finns det en oro angående USAs långsiktiga engagemang för Europa i allmänhet och Lettland i synnerhet. Den amerikanska militära närvaron har minskat successivt i Europa och fokus ligger i ökande utsträckning på Stillahavsregionen. När det kommer till försvarsanslag och militära förmågor är USA dominant, både i NATO och i världen, men de senaste årens stora nedskärningar väcker ängslan. Därför blev President Obamas tal tidigt under hösten 2014 i Tallinn mycket välkomnat. Det sågs som starkt och mottogs positivt. Han sa bland annat "*Because the defence of Tallinn and Riga and Vilnius is just as important as the defence of Berlin and Paris and London*". När Lettland tar plats som ordförande för Europarådet den 1 januari 2015 är en målsättning att stärka samarbetet mellan EU-USA, inte minst genom att aktivt jobba med TTIP-avtalet.

Nato

Lettlands strategiska mål efter 1991 var väldigt tidigt ett medlemskap i Nato. Det målet uppnåddes i och med inträdet 2004. Medlemskapet har brett folkligt stöd och ses som en försäkringspremie. Under toppmötet i Wales september 2014 hade Lettland tillsammans med grannländerna Estland och Litauen målsättningen att få permanenta Natobaser placerade på sina territorier. Många allierade motsatte sig det med motiveringen att Ryssland hade svarat med motsvarande truppflyttningar till gränsområdet, baserna hade varit sårbara i ett första anfall och för kostnaderna för att bygga upp den nödvändiga infrastrukturen hade varit väldigt stora. En kompromiss nåddes med löften om utökade trupprotationer till Estland, Lettland och Litauen.

Beslutet att skapa VJTF (Very High Readiness Joint Task Force) är ett steg i den riktningen. Att militärt försvara de baltiska länderna är en svår uppgift. De saknar strategiskt djup och är mycket platta. Den högsta punkten i Lettland är endast 312 meter över havet. Som Västberlin under Kalla Kriget kan det sägas att Lettland agerar snubbeltråd; en invasion skulle med största sannolikhet lyckas att ockupera landet men det hade utlöst en större reaktion från Nato. Nato:s trovärdighet hänger på att Lettland och även Estland samt Litauen skyddas av artikel 5. Något annat skulle betyda slutet för alliansen. Under det ekonomiska stålbadet som följde krisen 2008-2009 såg den Lettiska försvarsmakten dramatiska nedskärningar, men nyligen har det lagstiftats i Sejmen att försvarsanslaget ska nå 2 % tills 2020. I överskådlig tid framåt blir en av de främsta uppgifterna för Nato i Lettland att bemöta Rysslands småprovokationer och gränstestande av artikel 5.

EU

Lettlands EU-medlemskap 2004 var mycket viktigt och det betraktades som att landet kom tillbaka till Europa, blev en del av Europa samt blev ett land som är demokratiskt och genomgå ekonomiska reformer. Vidare ses EU-medlemskapet som en möjlighet att vara delaktig i besluten som tas inom EU. Den 1 januari 2015-30 juni 2015 kommer Lettland inneha ordförandeskapet i EU och frågan är hur Ryssland kommer att se på detta. Särskilt lyfter man fram cybersäkerheten, som ett viktigt område för sitt EU-ordförandeskap. Letterna själva förväntar sig att Ryssland kommer att öka sin militära närvaro mot Lettlands gränser. Lettlands president har lyft fram viktiga försvarspolitiska prioriteringar, vilka är:

- EU-Nato samarbeten inom EU/BG, NRF och försvarsplanering.
- Maritima försvarssäkerheten.
- EU-USA samarbete.
- Cybersäkerhet och cyberförsvar.

Norden

Ett militärt samarbete mellan de baltiska länderna och Norden ser Lettland som ett komplement till USA/Nato, och kan ej ersätta Natos artikel 5. Man är positiv till ett strategiskt partnerskap med Norden. Nordefco är en viktig del i detta. Lettland ser framför sig ökade regionala försvarssamarbeten med Norden, fokus kommer att ligga på detta i närtid. Bland annat nämner man Nordic Baltic Initiatives, Nordic Group meetings etc. Med Sverige vill man ha utökade marina samarbetsövningar, även inom sjöövervakning.

Baltiska staterna

Man skulle kunna tro att Lettland, Estland och Litauen har ett väl utvecklat samarbete inom en rad områden. Dock gav besöket och diskussionerna en annan bild. En av våra föreläsare gav liknelsen *"Shortest book in world history: Co-operation between the Baltic States"* Det område som ansågs vara mest utvecklat är samarbete inom ramen för säkerhets- och försvarspolitik. Presidenterna och de olika ministerierna har regelbundna möten men man anser att det finns mkt att göra för att utveckla samarbetet inom andra politikområden. Exempel på samarbete som är under utveckling är energiområdet men också en gemensam satsning på järnväg mellan de tre länderna.

FN

Under de dagar vi var i Riga så framkom inget om Lettlands syn på FN. Det man kan kalla konstatera är att Lettland inte litar på FN, utan USA är den enda garanten för Lettlands säkerhet mot Ryssland.

Slutsatser

Lettland är i ett synnerligen sårbart säkerhetspolitisk läge. Den främsta förstärkningen av landets säkerhet vore att på ett effektivt och omfattande sätt försöka integrera den stora rysktalande minoriteten i det lettiska samhället. Det är ett känsligt ämne men nödvändigt för att trygga landets framtid. Det har funnits diskussioner om att bland annat skapa en pan-baltisk TV-kanal som riktar sig mot de rysktalande grupperna i respektive befolkning men det har inte resulterat i något konkret. Överlag pekar allt på att den lettiska försvars- och säkerhetspolitiken fortsätter på samma kurs med fokus på både den transatlantiska länken och europeiska samarbetet.

Regional säkerhet och internationella samarbeten

Författare: Sven Lindgren (gruppansvarig), Hases Per Sjöblom, Stefan Lundell och Göran Lindgreen

Ämnesområden: Baltikum, regionala samarbeten, multi- och bilaterala samarbeten, Ryssland

Allmänna synpunkter

Lettland som nation och letterna som folk har en turbulent historia. Sedan medeltiden har landet dominerats av främmade folk, däribland tyskar, ryssar och svenskar. Lettland var en egen nation från 1918 till 1940 (andra världskriget) och därefter från 1991. Under mellantiden var landet, enligt rysk eller sovjetisk historieskrivning, en sovjetrepublik eller, enligt många av dagens letter, ockuperat av Sovjetunionen. Efter det att Lettland blivit fritt och bildat en egen nation 1991 fanns sovjetiska trupper kvar till 1995.

Letternas självbild är präglad dels av relationerna till Tyskland och Sovjetunionen under andra världskriget och händelserna när de förlorade sin frihet kring 1940, dels av förhållandena under tiden mellan 1940 och friheten 1991. Samhällsstrukturerna slogs sönder och ersattes av andra. En stor del av befolkningen fördes bort. Under andra världskriget förlorade Lettland ca 550 000 personer. Idag uppgår befolkningen till knappt 2 miljoner och har sedan självständigheten sjunkit från närmare 2,3 miljoner. Unga välutbildade lämnar landet. Stora lettiska folkgrupper finns i Kanada och i Norge. Det är fler personer födda utomlands som idag registreras som lettiska medborgare än sådana som är födda i landet.

Förhållandena i landet påverkas också av att det finns en stor rysk befolkning i Lettland. Ibland talar man om den rysktalande befolkningen och inbegriper då också ukrainare och vitryssar. Den nationella identiteten bärs upp av letterna. Ryssarna eller de rysktalande utgör en egen grupp i landet. Många av dem saknar medborgarskap och hålls effektivt borta från samhällslivet. På senare tid har man börjat tala om "balt-ryssar", dvs. personer som är etniska ryssar men som känner solidaritet med det baltiska land där de bor.

Letterna är antalsmässigt dominerande men den socio-ekonomiska bilden är dock något oklar. Den genomsnittlige letten lever troligen på en högre ekonomisk nivå än sin ryske motsvarighet. Samtidigt lever letter i Riga på större fot än sin lettiske motsvarighet på landsbygden. I Riga torde det inte finnas några påtagliga skillnader mellan ryssar och letter. Det finns rika (mycket rika) ryssar och mycket rika letter på samma sätt som det finns fattiga från båda grupperna. Blandäktenskap är inte ovanliga. Det är svårt att avgöra om den negativa inställningen till ryssar och Ryssland som målas upp av de många "officiella" personer vi mötte har sin motsvarighet bland folk i allmänhet.

Ett problem tycks vara att de båda befolkningsgrupperna hämtar information från helt olika medier. Det innebär bl.a. åsikterna om vad som sker och varför går starkt isär. Det är sällan det finns en gemensam bild. Befolkningsgruppernas värdegrunder är helt olika.

Det enskilt största partiet stöds av ryska väljare medan majoriteten letter är splittrade på ett stort antal småpartier, det största partiet hålls utanför regeringen på grund av dess kopplingar till Ryssland. Den något överraskande uppgiften lämnades att borgmästaren i Riga Nils Usakovs har ingått ett "samarbetsavtal" med Putins parti i Ryssland.

Samarbetet mellan de tre baltiska staterna är svagt utvecklat. Vad som förenar dem är i första hand den historiska erfarenheten och den geografiska belägenheten. En viktig förenande faktor är det gemensamma behovet av stöd avseende säkerheten, särskilt accentuerat av Rysslands agerande i Ukraina.

De tre baltiska staterna talar var och en ett eget språk som inte förstås av de andra. Estland har starka kulturella och språkliga band till Finland. Litauen har på motsvarande sätt kopplingar till Polen. Lettland kommer mittemellan.

EU, Nato, och USA

Den helt övergripande frågan för Lettland är Ryssland som man uppfattar som en aggressiv och oförutsägbar granne.

Självständigheten 1991 ändrade Lettlands syn på sig själva. Regional säkerhet i vid mening blev en nyckelfråga. Lettland förstod att landet utan stöd utifrån skulle ha problem med att försörja sin befolkning och försvara sitt land. Man orienterade sig mot väst och hyllade demokratiska värden. Landet ville "tillbaka till Europa". EU stod för ekonomisk organisation och disciplin. Nato stod för militär säkerhet. Lettland har nu varit medlemmar i EU och Nato i 10 år. Från den 1 januari 2014 ingår landet, trots att det ifrågasatts om det egentligen fanns ekonomiska förutsättningar, i euro-zonen. Inom ramen för Nato finns ett visst militärt samarbete med de två andra baltiska staterna och ett visst bilateralt militärt samarbete finns också med de nordiska länderna. Lettland har, tillsammans med sina grannar, på olika sätt visat intresse för att närma sig Nordiska rådet.

Samtidigt som landet är medlem i Nato får man bilden att Lettland har en särskild koppling till USA som går vid sidan av Nato. Man talar om ett "särskilt partnerskap" de två länderna emellan. Man värdesätter det nordiska samarbetet på det militära området men sätter Nato och USA i första rummet.

Det är svårt att frigöra sig från känslan att både medlemskapet i Nato och i EU och euron som valuta har stort symbolvärde och delvis syftar till att utåt och inåt befästa bilden av Lettland som ett fritt västligt land. Detsamma gäller landets medverkan i internationella insatser såsom i Afghanistan. En annan aspekt på det internationella engagemanget är att Lettland genom att själv ställa upp förhoppningsvis kan räkna man med att andra ställer upp om landet själv skulle behöva hjälp. Intresset för och tilliten till FN verkar vara svagt utvecklat.

Slutsatser

Lettland försöker säkerställa sin regionala säkerhet genom medlemskap i EU respektive Nato, genom att närma sig USA samt aktiv i förhållande till de andra baltiska staterna och till de nordiska länderna. En utomstående betraktare kan finna det egendomligt att behovet av regional säkerhet inte lett till mer samarbetet med Estland och Litauen. Också den möjligen överdrivna övertygelsen om insatser från USA:s sida kan förvåna. Detsamma gäller det förhållandet att man har svårt att hantera och ta itu med frågan om den ryska minoriteten och den stora andelen medborgare utan lettiskt medborgarskap. En annan fråga med uppenbara kopplingar till den nationella säkerheten är att Lettland när det gäller energiförsörjningen i hög grad är beroende av rysk energi. Lettland är, på samma sätt som andra länder, i behov av regional säkerhet. Sådan kan uppnås genom åtgärder med sikte på det egna landets inre förhållanden och genom åtgärder som syftar till samarbete med omvärlden. Om Lettland kan frigöra sig från en självbild formad av händelser från andra världskriget och under tiden därefter skapas förutsättningar att hantera t.ex. den ryska frågan på ett sätt som ytterligare gagnar den nationella och regionala säkerheten. De stora sociala och ekonomiska klyftorna mellan huvudstadsregionen och övriga delar av landet är också en stor utmaning inför framtiden.

Lettland ser fram emot att få vara EU:s ordförandeland första halvåret 2015 just för att kunna befästa sin identitet som ett självständigt, demokratiskt land i Europa.

Ekonomisk utveckling, ekonomisk politik och energisäkerhet

Författare: Anne-Marie Pålsson (gruppsansvarig), Anders Rune och Johannes Danielsson

Ämnesområden: Ekonomi, fördelning, energi, levnadsvillkor

Lettland försvarade sin valuta och bytte till Euro

Lettlands ekonomiska historia sedan 2004 då landet blev medlem i EU är dramatisk. Efter några år av exempelös tillväxt – det var då begreppet de baltiska tigrarna myntades – slog krisen till. Ekonomin kraschade och Lettland tvingades 2008 söka nödlån hos IMF. Det som utlöste denna exceptionella handling var den externa skuldsättningen som på kort tid ökat till 130 procent av landets BNP. Det kan jämföras med den svenska som under de värsta krisåren under 1990-talet uppgick till 75-80 procent men som ändå uppfattades som hotfull.

Att den externa skulden ökat så snabbt berodde på att Lettland valde att försvara sin fasta valutakurs och finansiera den växande importen med lån istället för med export av varor och tjänster. I förmedlingen av krediter spelade de svenskägda bankerna Swedbank, SEB och Nordea en framträdande roll. Deras utlåning svarade för mer än en tredjedel av den totala lånevolymen när krisen bröt ut. I kronor räknat handlar det om 100 mdr SEK enligt statistik från IMF. Den totala belåningsgraden för ekonomin som helhet uppgick till ca 150 procent, bara något lägre än den svenska vilket ger en antydning om den lettiska situationen. Upplåningen skedde mestadels i euro som var billigast. Lettland kunde ju genom försäkringar om en fortsatt fast växelkurs dra nytta av den låga ränta som utlåning till euroområdet betingade.

Men när finanskrisen bröt ut ströp bankerna utlåningen. Det blev tvärstopp i ekonomin. Konsumtionen bromsades, och den överhettade fastighets- och byggmarknaden gick i stå. Sista kvartalet 2008 föll BNP med över 10 procent. Lettlands näst största bank, Parex, fick stora likviditetsproblem och räddades till slut av den lettiska staten vilket satte den i så stora problem att den tvingades ansöka om nödlån.

Sammanlagt fick Lettland lån utifrån på motsvarande 7,5 mdr Euro från IMF, Världsbanken och EU. I detta belopp ingick krediten från Sverige och de andra nordiska länderna på sammanlagt 1,9 mdr Euro varav Sveriges bidrag uppgick till 0,72 mdr Euro motsvarande 6,5 mdr SEK. Nödlånet klubbades igenom i riksdagen utan några protester. Kanske för att garantier gavs för att det åtstramningspaket som nödlånet förutsatte inte skulle drabba de allra fattigaste. Därutöver var programmets inriktning tydlig. Det syftade till att återskapa förtroendet för landet genom sänkta offentliga utgifter och strukturella reformer inom ramen för den fasta växelkursregimen. Att så snart som möjligt införa euron som betalningsmedel var nämligen ett uttalat mål för Lettlands regering när landet blev medlem i EU 2004. En devalvering skulle innebära att en anslutning sköts på framtiden och ansågs därför som utesluten. Istället sänktes lönerna kraftigt i en sk intern devalvering och Lettland införde slutligen euron den 1 januari 2014.

Den realekonomiska utvecklingen

Inom industrin "studsade" lönerna upp relativt snabbt till skillnad mot andra grupper. Ökningstakten för löner där har de senaste åren varit runt fem procent, vilket är påtagligt mindre än före 2008 då takten var mellan 15 och 20 procent. Även konsumentpriserna visar, en med lönerna, likartad insvängning och inflationen är de senaste åren nere runt noll till en procent. Arbetslösheten är liksom på många andra håll i Europa hög men sjunkande. Tillväxten i BNP väntas av t ex IMF de närmsta åren bli i storleksordningen runt fyra procent, klart högre än genomsnittet för EU som helhet. Löne-

och kostnadsläget i industrin är runt 15 – 20 procent jämfört med nivån i Sverige 2013, en nivå ungefär i paritet med Litauen men klart lägre än i Estland.

Begränsningarna framåt utgörs mer av förväntat fortsatt begränsad efterfrågan inom Europa och Ryssland än av den inhemska situationen. Också en jämförelsevis smal och mindre kvalificerad industriell bas, begränsade utbildningsresurser och en omfattande emigration av arbetskraft till andra länder sätter gränser för den framtida tillväxten. Därtill minskar befolkningen även av demografiska skäl. Utvecklingen i Lettland är sedan länge starkt koncentrerad till Riga med närområden. Positivt är en på senare tid ökat antal mindre företag, även på andra håll i landet. Ett gradvis ökat välstånd (om än ojämnt) och en pågående modernisering av jordbruket är bidragande faktorer.

Arbetsmarknad och levnadsvillkor

Den lettiska arbetsmarknaden har börjat återhämta sig efter krisen men arbetslösheten ligger alltså på höga nivåer: 10,8 procent totalt, och i gruppen unga omkring 23 procent. Vad gäller utbudet av arbetskraft uttrycker lettiska arbetsgivare ett missnöje med att många har irrelevanta färdigheter och undermålig utbildning.

Den lettiska regeringens val att lösa krisen med en intern devalvering har påverkat livsvillkoren för många. Sänkta löner på uppemot 30 procent och andra förmåner tillsammans med stora uppsägningar i den offentliga sektorn har bidragit till att Lettland idag är det fjärde fattigaste landet i EU och samtidigt det mest ojämlika. Medellönen är drygt 500 euro i måna-den och en tredjedel av befolkningen lever under material deprivation, dvs. svåra ekonomiska förhållanden. Den offentliga sektorns omfördelning verkan är nästan obefintlig.

Det finns flera faktorer som gör det svårt att skapa välfungerande system för omfördelning i Lettland. Korruptionen och den stora grå ekonomin ger regeringen ett magert beskattningsunderlag. Förtroendet för samhällets institutioner och politiker är samtidigt svagt, samtidigt som man har ett dysfunktionellt politiskt system och misstro mellan etniska grupper.

Det kanske mest illustrativa tecknet på Lettlands dåliga sociala förhållanden är att landets medborgare väljer att flytta därifrån. Sedan EU-inträdet uppskattas över 200 000 letter ha emigrerat, främst till Storbritannien och Irland. Utflyttningen sker både inom hög- och lågutbildade grupper, och är något större bland ryskspråkiga lettiska medborgare. Om migrationen på kort sikt leder till att trycket på den lettiska arbetsmarknaden lättas något – det uttrycks att man exporterar sin arbetslöshet – innebär den på längre sikt att Lettland dräneras på kompetens. De politiska åtgärder som vidtagits för att främja en återflyttning till Lettland är svaga och har främst handlat om reklam och att förenkla byråkrati.

Den demografiska situationen väntas på sikt bli en stor utmaning för det lettiska samhället. Barnafödandet minskade kraftigt efter självständigheten, med undantag från några ”goda år” i upprinnelsen till finanskrisen. Landets befolkning minskar stadigt. 1990 uppgick befolkningen till 2,7 miljoner idag ligger den under 2 miljoner. Det innebär att när den stora generation letter som idag är i arbetsför ålder (och inte emigrerat) går i pension kommer det finnas få personer som kan arbeta för att försörja dem.

Fortsatt tillväxt, men kanske mer i linje med Europa framöver

Den valda krispolitiken lyckades – åtminstone tillfälligt. Ekonomin vände och efter en dramatisk nedgång 2008–2010 på mer än 20 procent började ekonomin växa 2011. Samma år avslutades låneprogrammet. Den 1 januari 2014 infördes så slutligen Euron som valuta och därmed skyddades de många investerare som lånat i Euro för fortsatt valutarisk i det avseendet. Priset för

hårdvalutapolitiken kom, utöver de som inte klarat av sina lån, att negativt påverka lågavlönade och andra mindre bemedlade. Skillnader i välstånd är i dagens Lettland en av de mer centrala frågorna i den politiska debatten.

Mätt i BNP per capita ligger Lettland enligt uppgift på ungefär 2/3-delar av snittet för Europa. En position som inte på något avgörande sätt förväntas förändras framöver. En med västerländska mått ung "tillväxtekonomi" borde i sig förväntas växa jämförelsevis snabbt. Men faktorer som en stadigt minskande befolkning, en stark önskan att minska beroendet i handeln med Ryssland och en jämförelsevis svag bas i mer avancerad exportindustri talar emot en påtagligt snabbare tillväxt. Rysslands hittillsvarande egna sanktioner mot främst livsmedel anses dock ha en mer begränsad effekt eller påverka exporten med storleksordningen fyra procentenheter motsvarande endast några få tiondelsprocent av BNP. Konflikten kan i sig antas ha negativ inverkan på utbytet framöver i vart fall i relativa termer.

Handeln mellan de tre Baltiska staterna är sedan flera år betydligt mer omfattande än för drygt 10 år sedan då länderna kom med i EU. Litauen och Estland svarar tillsammans för 28 procent av Lettlands export och motsvarande siffra för importen är i samma storleksordning, eller 27 procent. År 2003 var motsvarande andelar 15 respektive 16 procent, så den relativa betydelsen har nästan fördubblats. Internhandeln inom Balticum expanderade relativt sett främst under åren efter 2002/2003. Lettland köper numera jämförelsevis mycket från Litauen och har här ett underskott i handeln på drygt en miljard Euro (2003). Handeln med Ryssland (före den nu aktuella konflikten) ger ett betydande överskott medan handeln med Estland och Sverige är mer i balans.

Viktigt att notera är också att benägenhet att ta risk hos hushållen efter finans- och bankkrisens höga belåning minskat påtagligt. Enligt uppgift är det idag endast storleksordningen 10 procent av de totalt 70 procent av hushållen som äger sin bostad som har bostaden belånad överhuvudtaget. Även företagsektorn förefaller mindre riskbenägen än tidigare. Ett mer begränsat risktagande talar här i båda fallen för en mer stabil om än mindre spektakulär tillväxt för Lettland framöver.

PROGRAM

Folk och Försvars studieresa till Riga

26-29 oktober 2014

SÖNDAG 26 OKTOBER	
10:05	Avresa från Arlanda, Stockholm Samling på Arlanda 08:15-08:45 vid Air Baltic incheckningsdisk på Arlanda, TERMINAL 5, Stockholm <i>10:05 Avresa Air Baltic BT102</i>
12:20	Ankomst Riga <i>12:20 Ankomst Riga</i> <i>12:45 Gemensam avresa till hotell</i>
13:20	Incheckning på hotell Albert <i>Dzirnavu iela 33, Rīga,</i> <i>Tfn: +371 6733 17 17</i> <i>info@alberthotel.lv</i>
14:00	Genomgång av studieresan samt lunchmacka <i>I hotellets konferensrum</i>
15:00	Guidad stadsvandring i Riga <i>Vår guide Ira Rezais möter oss vid hotellet och leder oss på en guidad tur genom Riga.</i>
16.30	Åter hotell
17:00	Samling i lobbyn för gemensam promenad till svenska ambassaden Introduktion till Lettlands försvars – och säkerhetspolitik

17:15	<p><i>Deltagare:</i> <i>Ambassadör Henrik Landerholm</i> <i>Försvarsattaché Jim Hallander</i></p> <p><i>Sveriges ambassad</i> <i>Andreja Pumpura Street 8 Riga</i></p>
19.00	Gemensam middag på restaurang Vinometr, Antonijas 13
MÅNDAG 27 OKTOBER	
	<p>Frukost</p> <p><i>Frukost serveras på hotellet</i></p>
09:00-10:15	<p>Möte med Utrikespolitiska institutet</p> <p><i>Raimonds Rublovskis, forskare</i> <i>Hotellets konferenssal</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Lettlands relation till sina grannländer (övriga baltiska stater, Ryssland)</i> - <i>Baltikum-Norden</i> - <i>Energiberoende/energistrategi</i> - <i>Lettlands relation till Nato och EU</i>
10:20	Promenad till försvarsdepartementet
10:30-11:45	<p>Möte på försvarsdepartementet</p> <p><i>Diskussion med Roland Henins, chef för enheten för försvarspolitik</i> <i>K.Valderama 10/12</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Lettlands försvarspolitik</i> - <i>Medlemskapet i Nato</i> - <i>Samarbete med övriga baltiska och nordiska länder</i> - <i>Deltagande i internationella insatser</i> - <i>Vad främjar lettisk säkerhet?</i>
	Promenad till lunchrestaurang
12:00	<p>Lunch (restaurang Amarone,)</p> <p><i>Jura Alunāna iela 2, Riga</i> - <i>Lunchmöte med den välrenommerade journalisten Pauls Raudseps (veckotidningen IR)</i> <i>Restaurang Rossini, J.ALunana iela</i></p>

13:30	Avfärd med buss till Stockholm School of Economics – Riga (SSER)
13:45	Besök vid Stockholm School of Economics – Riga <i>Strelnieku iela 4A</i>
15.05	Färd med buss till Advanced Social and Political Research Institute
15:25-16:45	Besök vid Advanced Social and Political Research Institute <i>Möte med director Janis Ikstens och institutets forskare</i>
	Buss tillbaka till hotellet
17:00	Fri tid

TISDAG 28 OKTOBER	
	Frukost <i>Frukost serveras på hotellet</i>
09:00	Möte med representanter för Centre for Eastern European Studies <i>Presentation av centret och diskussion om Lettlands försvars- och säkerhetspolitiska prioriteringar samt om det Östra Partnerskapet</i> <i>I hotellets konferenslokal</i>
10:15	Promenad till utrikesministeriet
10:30	Besök på utrikesministeriet <i>Briefing om Lettlands utrikes- och säkerhetspolitik samt om Lettlands kommande ordförandeskap i</i>

	<p><i>EU</i></p> <p><i>K.Valdemara 3</i></p> <p><i>10:30-10:45 Ilze Rūse (chef Europaenheten)– Medlemskapet i EU och samarbetet med nordiska länder</i></p> <p><i>10:45-11:00 Andrejs Grinasko (chef Rysslandsavdelningen) – Relationen till Ryssland</i></p> <p><i>11:00-11:15 Kaspars Stabins - Energiberoenden och energistrategi</i></p> <p><i>11:15-11:30 Ivars Liepnieks (chef för avdelningen för Nato och europeiska säkerhetspolitiken) – Medlemskapet i Nato</i></p> <p><i>11:30-11:45 Kaspars Mekons (avdelningen för Amerika och Karibien) – relationen till USA</i></p>
12:00	Promenad till restaurang Rossini
12:10	<p>Lunch (restaurang Rossini)</p> <p><i>Promenad till restaurang Rossini</i></p> <p><i>Restaurang Rossini, J.ALunana iela</i></p>
13:30	<p>Färd med buss till Ockupationsmuséet</p> <p><i>Raina bulv. 7</i></p> <p><i>Guidning på engelska</i></p>
15:15	Färd med buss till hotellet
16:00 – 17:00	Gemensam utvärdering av resan
18:20	Samling i hotellet bar för gemensam drink
19:00	Avslutningsmiddag

ONSDAG 29 OKTOBER

	<p>Frukost</p> <p><i>Frukost serveras på hotellet</i></p>
--	---

07:30	Buss till flygplatsen
09:20	Flyg till Stockholm
09:35	Ankomst Stockholm

Deltagare studieresa till Riga 141026–141029

Efternamn	Förnamn	Befattning	Organisation
Andersson	Jörgen	Lärare	Nils Ericsonsgymnasiet
Bartholdson	Lena	Generalsekreterare	Folk och Försvar
Carlander	Zebulon	Distriktsstyrelseledamot	MUF
Danielsson	Johannes	Ordförande	Sacos studentråd
Hjort	Stefan	Governmental Affairs	GKN Aerospace
Klawitter	Stefan	Major	Försvarsmakten/MHS-H
Lindgreen	Göran	Programchef	Försvarsexportmyndigheten
Lindgren	Sven	Förbundsordförande	Civilförsvarsförbundet
Lundberg	Peter	MG (ret)	Försvars- och säkerhetspolitisk konsult
Lundell	Stefan	Stabsofficer	Försvarsmakten
Müller-Hansen	Fredrik	Utbildningsansvarig	Folk och Försvar
Pålsson	Anne-Marie	Universitetslektor	Lunds universitet
Rune	Anders	Chefekonom	Teknikföretagen
Sjöblom	Hases Per	Ordförande	Försvarsunderrättelsesdomstolen
Sköld	Håkan	Övlt	Försvarsmakten/HKV